

Ю.С. КУБИЦЬКИЙ,
к.е.н., Закарпатський інститут МАУП

До проблеми розвитку соціального капіталу

На основі міждисциплінарного підходу та системного аналізу розглянуто сутність, історичний, теоретичний та практичний аспекти соціального капіталу. Показано, що соціальний капітал, який постає системно-груповим ресурсом та дозволяє знизити транзакційні витрати і збільшити прибутки організацій, реалізується у контексті структурного та когнітивного аспектів, які відповідають змістовому (соціальна синергія) та формальному (самоврядування) феноменам соціально-економічних процесів та постають аспектами соціального капіталу. Відтак, підвищення соціального капіталу за сучасних умов можливе за допомогою комплексної, обопільної реалізації змістового та формального аспектів соціального капіталу.

Ключові слова: соціальний капітал, соціальна єдність, взаємозалежність, структурний та когнітивний капітал, банк часу, соціальна синергія, самоврядування, сталий розвиток, самоорганізація, кібернетична теорія управління.

Ю.С. КУБИЦЬКИЙ,
к.э.н., Закарпатский институт МАУП

К проблеме развития социального капитала

На основе междисциплинарного подхода и системного анализа рассмотрены сущность, исторический, теоретический и практический аспекты социального капитала. Показано, что социальный капитал, который возникает системно-групповым ресурсом и позволяет снизить транзакционные издержки и увеличить прибыль организаций, реализуется в контексте структурного и когнитивного аспектов, которые соответствуют содержательному (социальная синергия) и формальному (самоуправления) феноменам социально-экономических процессов и возникают аспектами социального капитала. Следовательно, повышение социального капитала в современных условиях возможно с помощью комплексной, обоюдной реализации содержательного и формального аспектов социального капитала.

Ключевые слова: социальный капитал, социальное единство, взаимозависимость, структурный и когнитивный капитал, банк времени, социальная синергия, самоуправление; устойчивое развитие, самоорганизация, кибернетическая теория управления.

Yu. KUBITSKY,
Ph.D., Transcarpathian Institute of MAUP

To the problems of development of social capital

On the basis of the interdisciplinary approach and system analysis, the essence, historical, theoretical and practical aspects of social capital are considered. It has been shown that social capital, which appears as a system-group resource and allows to reduce transaction costs and increase organizations' profits, is realized in the context of structural and cognitive aspects that correspond to the content (social synergy) and formal (self-governance) phenomena of socio-economic processes and present aspects social capital. Thus, raising social capital in modern conditions is possible by means of an integrated, mutual implementation of the content and formal aspects of social capital.

Keywords: social capital; social unity; interdependence; structural and cognitive capital; bank of time; social synergy; self-governance; sustainability; self-organization; cybernetic theory of management.

Постановка проблеми. Перехідний кризовий період розбудови української держави виявляє одну із головних проблем цього процесу, а саме – проблему розвитку соціального капіталу у контексті синергетичних та самоврядувальних основ існування суспільства.

Науковою основою теорія соціального капіталу є як праці Е. Дюркгейма та М. Вебера (що

пов'язали категорію «довіра» як важливу складову суспільних відносин з соціально-економічними процесами), так і розробки представників класичної теорії людського капіталу – А. Сміта, В. Петті, А. Маршалла. У працях Р. Беккера, Дж. Джейкобса, Р. Лоурі, Д. Коулмена та ін. категорія «соціальний капітал» отримала більш релієфне тлумачення.

Велике значення мали праці французького соціолога П. Бурдьє, який вперше різнобічним чином аналізував взаємозв'язок між соціальним, фізичним, культурним і людським капіталом. У концепції П. Бурдьє соціальний капітал є груповим ресурсом, а його цінність полягає в можливості зниження транзакційних витрат, що в кінцевому рахунку приводить до збільшення прибутку тієї чи іншої організації. При цьому ключовою передумовою для побудови соціального капіталу є встановлення дружніх і чесних відносин між людьми всередині групи та з членами іншої групи. Таким чином, через реалізацію «взаємно вигідних» умов, тобто постійно збільшуючи загальний соціальний капітал, члени групи зміцнюють міжособистісні зв'язки і одночасно стають матеріально багатшими. З іншого боку, чим більшим є соціальний капітал, тим виявляється менша потреба в нормативному регулюванні відносин. Таким чином, знижуються тимчасові та інші транзакційні витрати, зникає необхідність письмово фіксувати домовленості, залучати зовнішніх свідків і арбітрів тощо [2].

У цьому зв'язку Р. Патнем досліджував функціонування феноменів соціального капіталу у різних сферах суспільного життя, знаходячи зв'язок соціального капіталу з розвитком демократії та соціальної єдності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Праці науковців дальнього зарубіжжя (Л. Ханіфена, А. Портеса, Дж. Тернера, Р. Ліна, Т. Шульца, М. Леві, Р. Барта, Д. Томаса, Р. Інхельгарта, Ж. Нахапета, Р. Роуза та ін.) сприяли розвитку теорії соціального капіталу, яка набула особливої значущості у працях американського дослідника японського походження Ф. Фукуями, який писав, що «взаємодія, моральні зобов'язання, відповідальність перед суспільством і довіра» є «оазисом стабільності і добробуту в постіндустріальний період» [6, с. 29].

Аналіз феноменів соціального капіталу у працях науковців ближнього зарубіжжя представлено у роботах У. Алейнікової, Н. Бусової, С. Борсукової, І. Дискіна, О. Куценко, В. Радаєва, Т. Скрипкіної, Л. Стрельнікової, А. Трапкової та ін. Вітчизняні аспекти дослідження зазначеної проблеми реалізовано у працях В. Близнюка, Д. Богині, О. Бородіної, М. Горожанкіної, А. Грішної, М. Дороніної, Р. Задорожного, А. Колодій, Ю. Куликової, Е. Лібанової, О. Мартякової, І. Радіонової,

В. Савчук, В. Сікори, Р. Тарасенко, С. Тютюнникова, А. Ягідки та ін. [3; 5].

Нині різнобічний вплив соціального капіталу на соціально-економічне зростання держав, на розвиток інформаційних технологій, на скорочення транзакційних витрат у сфері економічної взаємодії вивчають фахівці Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Міжнародного валютного фонду та інших організацій.

Відповідно, **метою статті** постає обґрунтування та розробка деяких важливих механізмів та інструментів розвитку соціального капіталу, зокрема в нашій державі.

Виклад основного матеріалу.

1. Теоретичні основи сучасних концепцій соціального капіталу

Ключовим аспектом людського капіталу можна вважати рівень соціальної спаяності, єдності людей тої чи іншої громади. У цьому зв'язку важливим постає концепція Дж. Коулман (яку він назвав «кредитом добрих справ»), що ґрунтується на положенні про те, що соціальний капітал вимірюється не стільки кількістю корисних зв'язків, скільки їхньою якістю. Тому найбільш високий соціальний капітал є в тих групах, де люди найбільше один одному довіряють. Однак для такого високого рівня довіри мають створюватися прагматичні умови, за яких члени групи ставляться в залежність один від одного і змушені видавати один одному так звані «кредити», «довірчі розписки». Так Дж. Коулман уявляє «облік добрих справ». Тут взаємини будуються за принципом протестантської етики «ти мені – я тобі», і в тому випадку, коли одна людина допомагає іншій, остання залишається в боргу. Згідно Дж. Коулману, чим більше в групі таких невивипланих кредитів, тим вищим є соціальний капітал. За таких умов люди не можуть вийти з системи, вони поставлені в настільки тісну взаємозалежність, що руйнування одної ланки руйнує весь ланцюг складних відносин. При цьому користуючись соціальним капіталом, людина виснажує цей капітал (виявляється «в боргах»), а допомагаючи іншим («даючи в кредит»), вона розширює власну монополію: чим більше зобов'язань, тим міцніше система [4].

Р. Патнем запропонував нову структуру соціального капіталу, який окреслюється через соціальні норми, соціальні зв'язки і довіру. Два перші чинники є по суті соціально-психологічними атрибутами індивіда. За таких умов соціальний капітал вимі-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

рюється за допомогою індивідуальних індикаторів, таких, як інтенсивність і сила контактів, членство в громадських об'єднаннях, електоральна активність, задоволеність взаємовідносинами, дотримання норм взаємності, сприйняття інших, відчуття безпеки, довіра до сусідів і соціальних інститутів. Групові або територіальні показники, що складають рівень соціального капіталу, отримують за допомогою агрегації (сумації) індивідуальних.

Важливим переходом від якісного обговорення важливості соціальних норм до більш предметного вивчення стала книга Р. Патнема «Змушуючи демократію працювати: цивільні традиції в сучасній Італії». Порівнюючи результати реформи з децентралізації влади в Італії в 1960-х роках, Р. Патнем звернув увагу на те, що північні італійські регіони, де люди більш соціально активні (за показниками явки на виборах, участі в асоціаціях, зацікавленості в місцевих справах, створенні кооперативів), вони краще користуються переданими їм керівними повноваженнями, у той час як у «пасивних» південних регіонах, навпаки, якість управління низька. За таких умов якість соціального капіталу може реалізовуватися на трьох рівнях (див. таблицю).

Усі рівні соціального капіталу знаходяться в тісній взаємодії, доповнюючи один одного. Значні позитивні ефекти можливі тільки за умови достатньої розвиненості всіх трьох рівнів.

Таким чином, високий рівень загальної взаємної довіри, співробітництво, спілкування, взаєморозуміння – все це становить соціальний капітал співтовариства, і чим краще він розвинений, тим більших творчих успіхів це співтовариство здатне досягти.

2. Практична реалізація концепцій соціального капіталу

Одним з найбільш перспективних механізмів підвищення соціального капіталу є соціальна система щодо обміну послугами, де витрачений на надання послуг час виступає у вигляді грошей,

які людина може заробити, а потім витратити на необхідні їй послуги.

Автором даного руху є вітчизняний науковець В. Лівшиць, за розробкою якого перший «банк часу» був організований на рівні підприємства – хлібокомбінаті в естонському місті Кохтла-Ярве в 1977 році, що дало можливість гнучко використовувати робочий час. Через деякий час обмін часом за послуги був використаний між трьома прибалтійськими організаціями. Відтак, за допомогою «банку часу» здійснювався обмін послугами, які порівнюються кількістю витрачених людьми на роботу годин.

У США, які уважно стежили за розвитком ідеї В. Лівшиця, перші банки часу з'явилися в 1987 році, а згодом стали поширюватися всім світом. На пострадянському просторі перший банк часу почав функціонувати в Росії (2006 р.), в Естонії (2009 р.), Україні (2010 р.). Його назвали «ДоброБанк», а зароблене членами банку на наданні послуг час – «доброгодинами». Нині рекордна кількість банків часу функціонує в Японії (близько 800).

Створюючи сайт банку часу «ДоброБанк», організатори припускали, що сервісом обміну послуг «на години» в основному зацікавляться студенти і безробітні. Однак в остаточному підсумку цим сервісом зацікавилися багато громадян активного працездатного віку – від 25 до 55 років. При цьому людині, щоб заробити «доброгодинами» і отримати необхідні послуги, слід зареєструватися і заповнити анкету, в якій слід вказати, що вона вміє робити і що готова робити на обмін. При цьому обмін послугами не є прямим, а опосередкованим, коли обмін роботою проводиться не між конкретними людьми, а через банк.

Як показала практика, у такій спосіб «послуга за послугу» зустрічаються проблеми, пов'язані з питанням про справедливість обміну різних послуг, коли, наприклад, юридичні послуги коштують дорожче, ніж прибирання приміщень. Однак, в кінцевому підсумку громадяни вирішили зали-

Рівні та види соціального капіталу

Рівні формування соціального капіталу	Структурний капітал	Когнітивний капітал
Макрорівень	Норми права, професійні співтовариства, державні інституції	Суспільні цінності і стандарти, соціальна довіра та спаяність
Мезарівень	Громадські організації, ділові співтовариства, державні інституції	Суспільні та особисті цінності, довіра
Мікрорівень	Сітки всередині фірм, міжнародні сітки, співтовариства	Корпоративні цінності і норми, довіра, «корпоративний дух»

шати головним критерієм час як найбільш універсальний принцип оцінювання праці.

3. Екстраполяція концепцій соціального капіталу на сучасні соціально-економічні реалії

У контексті сучасних соціально-економічних процесів теорія і практика соціального капіталу знаходить втілення у двох феноменах – змістовому (соціальна синергія) та формальному (самоврядування). При цьому когнітивний капітал (див. табл. 1) відповідає феноменам соціальної синергії, а структурний – самоврядувальним аспектам функціонування соціуму.

3.1. Соціальна синергія як феномен справедливого розподілу багатства і влади

Соціальна синергія вважається високою у примітивних співтовариствах, де розподіл багатства і влади є рівномірним та гармонійним. Як показала Р. Бенедікт, що вивчала процеси у примітивних співтовариствах, суспільства з високим рівнем синергії виявляють низький рівень агресії їх членів і високий рівень співробітництва, відрізняючись великою довірою, почуттям відповідальності та мінімальною централізацією [7].

А. Маслоу показав, що у деяких примітивних та сучасних співтовариствах з високим рівнем синергії існує такий порядок, коли дії індивіда, що спрямовані на досягнення власного профіту, виявляються вигідними для всього суспільства в цілому. Тут розвинений дух доброзичливості, надії на краще, в той час коли у суспільствах з низьким рівнем синергії ми зустрічаємо поширення жаху, приниження, непевності у майбутньому, тут успіх одного індивіда обумовлений поразкою іншого. Якщо у суспільствах з високим рівнем синергії влада та достаток ніби розпорошені, то у суспільствах з низьким рівнем синергії вони тяжіють до концентрації [8, р. 191–200]. Як відмічає П. О. Сорокін, коли блага розподіляються більш-менш пропорційно заслугам суспільства, то це веде до посилення соціальної мобільності суспільства, активізує його динаміку, тобто виявляє принцип синергії.

3.2. Самоврядувально-синергетичні засади соціального капіталу

Відповідно до системного підходу, самоорганізація розуміється як процес встановлення в економічній системі порядку, що відбувається винятково за рахунок кооперативної дії і зв'язків її компонентів. При цьому самоорганізація являє собою встановлення організованості, порядку за рахунок погодженої взаємодії компонентів усе-

редині системи при відсутності упорядкованих впливів з боку середовища.

Загалом, на відміну від управління інститут самоврядування має іншу природу з огляду на характер об'єктно-суб'єктних відносин, які йому притаманні. Власне самоврядування, за визначенням, містить феномен управління як дію зовнішнього суб'єкта відносно об'єкта. Об'єкт і суб'єкт тут є єдиним цілим. Самоврядування виступає тим інститутом, у межах якого ефект самоорганізації досягає свого найбільшого розвитку. У цьому сенсі самоорганізацію можна розглядати як ключовий принцип самоврядування, вона є атрибутивною рисою кожної окремої вільної людини. При цьому самоврядування – це інститут публічної недержавної влади, компонент громадянського суспільства, коли сам народ здійснює його безпосередньо та через органи місцевого самоврядування, а межі та сфера незалежності інституту самоврядування від держави визначені чинним законодавством. І оскільки з розвитком в Україні громадянського суспільства, в тому числі підприємницьких структур, удосконаленням державних інститутів, значення самоврядування буде зростати, то динаміка розвитку самоврядування в межах сільських територіальних утворень багато в чому буде визначатися рівнем добробуту населення, його політичною активністю, волею та спроможністю самостійно вирішувати власну долю.

Аналіз наукових джерел дозволяє дійти висновку: щоб система, у тому числі й економічна, була самоорганізованою і, таким чином, мала можливість прогресивно розвиватися, вона має задовольняти певним вимогам:

1) система має бути відкритою, тобто обмінюватися із середовищем речовиною чи енергією, інформацією;

2) процеси, що відбуваються в ній, мають бути кооперативними (корпоративними), тобто дії її компонентів повинні бути погодженими один з одним;

3) система повинна бути динамічною;

4) знаходитись на відстані від стану рівноваги.

Відтак, в економіці системний ефект пов'язаний з тим, що комбіноване використання кількох взаємоузгоджених економічних стратегій виявляється кориснішим, ніж ізольоване впровадження якоїсь однієї, оскільки при цьому різні чинники так впливають один на одного, що здатні разом досягти більшого ефекту, ніж за окремого їх за-

стосування, коли сумарна віддача від кількох чинників може бути вищою, ніж сума показників незалежного їх використання. Оскільки в економіці постійно йдеться про комбінацію чинників виробництва, то тут урахування системно-синергетичних ефектів набуває стратегічного значення та впливає на підвищення соціального капіталу.

Один із засновників кібернетичного напрямку теорії управління У. Ешбі сформулював закон відповідності різноманіття керівної системи (регулятора) різноманіттю об'єкта, яким керують. Згідно з цим законом різноманіття або невизначеність розвитку об'єкта можна зменшити за рахунок відповідного зростання різноманіття дій суб'єкта управління. Тільки різноманіття в регуляторі, вважав У. Ешбі, може зменшити різноманіття процесу, що регулюється. Отже, йдеться не про кількісне збільшення функцій суб'єкта, а про його здатність нейтралізувати непередбачені наслідки функціонування об'єкта за рахунок адресності та точності управлінських дій.

Щодо економічних систем, то цей закон має обмежену дію, оскільки інформаційна база суб'єкта управління ніколи не є вичерпною відносно різноманіття та безлічі комбінацій взаємозв'язків, які виникають у процесі функціонування об'єкта та в силу непередбаченості наслідків дій людини. В той же час, у кожному конкретному випадку існує необхідний мінімум знань відносно об'єкта, які забезпечують виконання суб'єктами управлінських функцій. Вирішальну роль у визначенні цього мінімуму відіграє природа економічного об'єкта та ступінь його складності.

Однак у системах з високим рівнем соціального капіталу, які ми розглядали на прикладі використання «банку часу», зазначені вище проблеми легко вирішуються.

Відтак, можна говорити про самоврядне регулювання соціально-економічних процесів, що постає сукупністю методів і форм цілеспрямованого впливу органів самоврядування на соціально-економічний розвиток своїх населених пунктів з метою досягнення поставлених цілей. Цілі, як правило, визначаються в рамках державних та регіональних програм соціально-економічного розвитку відповідних територій. Тому самоврядне регулювання (поряд з державним) можна назвати владним регулюванням, адже і в держави, і в місцевих органів самоврядування мета одна – забезпечення сталого розвитку України.

При цьому функції органів місцевого самоврядування поділяють на дві групи: владні та функції забезпечення громадських послуг, коли до першої групи належать регулятивні, реєстраційні та дозвільні (регулювання громадського життя через видання відповідних загально зобов'язуючих норм і правил, видача спеціальних дозволів і ліцензій, реєстрація актів громадського стану чи інших актів, передбачених чинним законодавством); а до другої відносять функції з надання послуг населенню (належне забезпечення громадським транспортом, забезпечення освітніх, медичних та комунальних послуг (збір і вивіз твердих побутових відходів, прибирання території, водозабезпечення і водовідведення, експлуатація житлового господарства) [1, с. 744–745].

Як показує аналіз сучасної соціально-економічної ситуації та наш практичний досвід, чітко регламентувати доцільно лише владні функції, наприклад, реєстрації актів громадського стану. Щодо надання громадських послуг, то держава лише встановлює мінімальні нормативи та контролює їх виконання, решту питань повинна вирішувати громада.

Висновки

Соціальний капітал, що постає системно-груповим ресурсом та дозволяє знизити транзакційні витрати і збільшити прибутки тієї чи іншої організації, реалізується у контексті структурного та когнітивного аспектів, які відповідають змістовому (соціальна синергія) та формальному (самоврядування) феноменам соціально-економічних процесів держави, що постають аспектами соціального капіталу. Підвищення соціального капіталу за сучасних умов можливе за допомогою комплексної, обопільної реалізації змістового та формального аспектів соціального капіталу.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні / [Антонечко В.О., Баймуратов М.О., Батанов О.В. та ін.]; за ред. В.В. Кравченка, М.О. Баймуратова, О.В. Батанова. – К.: Атака, 2007. – 864 с.
2. Бурдьє П. Форми капіталу / пер. с англ. М. С. Добряковой / П. Бурдьє // Экономическая социология. – 2002. – Т. 3. – № 5. – С. 60–74.
3. Бурдяк В. І. Соціальний капітал і громадянське суспільство в Центрально-Східній Європі / В. І. Бур-

дяк // Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – 2010. – № 4. – С. 84–91.

4. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 43–54.

5. Стежко Н. Роль соціального капіталу в забезпеченні інноваційного розвитку / Н. Стежко // Економіка. – 2010. – № 1 (101). – С. 47–51.

6. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. – М. : АСТ: Ермак, 2004. – 730 с.

7. Benedict R. Synergy: Patterns of the Good Culture / R. Benedict // American Anthropologist, 72, 1970. – P. 320–330.

8. Maslow A. H. The Farther Reaches of Human Nature. – N. Y.: Penguin Books, 1976. – 304 p.

Н.В. КУДРИЦЬКА,

к.е.н., с.н.с., Інститут економіки та прогнозування НАН України

Основні засади стратегії фінансування транспортної інфраструктури України*

Стаття присвячена дослідженню основних засад стратегії фінансування транспортної інфраструктури України на шляху до європейської інтеграції. Узагальнені основні принципи стратегії: «користувач платить», пріоритизація, цільове фінансування, прозорість державних закупівель. Розроблена модель визначення терміну концесії у залежності від обсягу інвестицій на одиницю площі на прикладі порту Антверпен.

Ключові слова: фінансування, транспортна інфраструктура, термін концесії, інфраструктурні облигації, сек'юритизація активів.

Н.В. КУДРИЦКАЯ,

к.э.н., с.н.с., Институт экономики и прогнозирования НАН Украины

Основные принципы стратегии финансирования транспортной инфраструктуры Украины

Статья посвящена исследованию основ стратегии финансирования транспортной инфраструктуры Украины на пути к европейской интеграции. Обобщены основные принципы стратегии: «пользователь платит», приоритезация, целевое финансирование, прозрачность государственных закупок. Разработана модель определения срока концессии в зависимости от объема инвестиций на единицу площади на примере порта Антверпен.

Ключевые слова: финансирование, транспортная инфраструктура, срок концессии, инфраструктурные облигации, секьюритизация активов.

N. KUDRYTSKA,

Ph.D., Senior Scientist Institute for Economics and Forecasting National Academy of Sciences of Ukraine

The basic principles of the strategy for financing the transport infrastructure of Ukraine

The article is devoted to the study of the main principles of the strategy of financing the transport infrastructure of Ukraine on the way to European integration. Summarized the main principles of the strategy: « user pays», priority, targeted financing, transparency of public procurement. A model for determining the term of a concession is developed, depending on the volume of investments per unit area on the example of the port of Antwerp.

Keywords: financing, transport infrastructure, term of concession, infrastructure bonds, securitization of assets.

Постановка проблеми. Перехід економіки України до ринкових відносин вимагає динамічного і збалансованого розвитку всіх ланок на-

ціональної економіки, включаючи транспортну інфраструктуру, яка зайняла одне з пріоритетних місць серед основних секторів економіки. Збіль-

* Стаття підготовлена у рамках виконання НДР «Програмні засади розвитку транспорту та транспортної інфраструктури в Україні з метою відновлення і зростання української економіки»